

KS. BOGUSŁAW MIGUT

MISTERYJNA NATURA LITURGII

Misteryjność liturgii objawia się najpełniej w jej odniesieniu do misterium Chrystusa jako objawienia misterium Boga. W konsekwencji ukazuje się ona w odniesieniu do misteryjnego bytu Kościoła. Misteryjność jest też zadaniem sprawujących i uczestniczących w liturgii.

1. POJĘCIE „MISTERIUM – MISTERYJNOŚĆ”

Fenomenologia religii rozróżnia się następujące znaczenia terminu „misterium”: 1° sekret rygorystycznie zachowywany i praktykowany w religiach misteryjnych oraz plemiennie-narodowych; jest on odkrywany i powierzany wyłącznie osobom po inicjacji; stopniowe odkrywanie tego sekretu odpowiada różnym etapom wtajemniczenia; wiąże się z ezoteryzmem (od gr. ἑσωτερικός – wewnętrzny, zamknięty), czyli tym, co wewnętrzne i związane z okultyzmem; 2° niewiedza wynikająca z niepełnego objawienia prawdy w religii o charakterze gnostyckim; niemożność poznania Boga nie wynika tu z głębi Jego tajemnicy, ale z uwikłania podmiotu poznającego w materię; przykładem takiego podejścia może być manicheizm; 3° misterium chrześcijańskie, które jest przede wszystkim wewnętrznym życiem Trójjedynego Boga, bogactwem Jego miłości, objawionej w stworzeniu świata widzialnego i niewidzialnego oraz historią zbawienia, będącą odpowiedzią Boga na *mysterium iniquitatis*, a tym samym odkrywaniem Jego wewnętrznego życia (*theologia = oikonomia*); oznacza to, że Bóg objawia się zbawiając; pełnią zbawczego objawienia, a tym samym pełnią misterium jest Jezus Chrystus; szczytem misterium Chrystusa jest misterium paschalne; kontynuacją miste-

Ks. dr hab. BOGUSŁAW MIGUT, prof. KUL – kierownik Katedry Duchowości Liturgicznej w Instytucie Liturgiki i Homiletyki na Wydziale Teologii KUL; adres do korespondencji – e-mail: bmigut@kul.pl

rium Chrystusa jest Kościół, rodzący się z wiary (głoszenie słowa) i aktualizacji Jego misterium w sakramentach¹.

W Nowym Testamencie jako gr. *μυστήριον* jest powiązane z wyrażeniem „królestwo Boże”, o którym Jezus mówił w przypowieściach (Ewangelie synoptyczne). U św. Jana terminy *λόγος* i *δόξα* są paralelne do Pawłowich terminów *σοφία* i *μυστήριον*. Według św. Pawła „Chrystus jest tajemnicą mądrości Bożej” (1 Kor 2, 7). Misterium, według niego, to „tajemniczy plan ukryty przed wiekami w Bogu” (Ef 3, 9), a objawiony najpełniej w Jezusie Chrystusie. Św. Paweł dostrzega też, że Bóg objawia się nieustannie przez Ducha, który „przenika wszystko, nawet głębokości Boga samego” (1 Kor 2, 10). Zauważa on również, że Bóg potrzebuje sług swej tajemnicy, aby ją głosić i uobecniać sakramentalnie². Posługę głoszenia „misterium – tajemnicy” Boga podkreśla on zwłaszcza w Liście do Efezjan, gdzie stwierdza: „Nie była ona [tajemnica – misterium] oznajmiona synom ludzkim w poprzednich pokoleniach, tak jak teraz została objawiona przez Ducha świętym Jego apostołom i prorokom, to znaczy, że poganie już są współdziedzicami i współczłonkami Ciała, i współuczestnikami obietnicy w Chrystusie Jezusie przez Ewangelię. Jej służą stałem się z daru łaski udzielonej mi przez Boga na skutek działania Jego potęgi. Mnie, zgoła najmniejszemu ze wszystkich świętych, została dana ta łaska: ogłosić poganom jako Dobrą Nowinę niezgłębione bogactwo Chrystusa i wydobyć na światło, czym jest wykonanie tajemniczego planu, ukrytego przed wiekami w Bogu, Stwórcy wszechrzeczy” (Ef 3, 5-9). Na temat posługi sakramentalnej aktualizacji misterium Chrystusa św. Paweł wspomina szczególnie w Pierwszym Liście do Koryntian: „Ja bowiem otrzymałem od Pana to, co wam przekazałem, że Pan Jezus tej nocy, kiedy został wydany, wziął chleb i dzięki uczyniwszy połamał i rzekł: To jest Ciało moje za was [wydane]. Czyńcie to na moją pamiątkę! Podobnie, skończywszy wieczerzę, wziął kielich, mówiąc: Ten kielich jest Nowym Przymierzem we Krwi mojej. Czyńcie to, ile razy pić będziecie, na moją pamiątkę! Ilekroć bowiem spożywacie ten chleb albo pijecie kielich, śmierć Pańską głosicie, aż przyjdzie. Dlatego też kto spożywa chleb lub pije kielich Pański niegodnie, winny będzie Ciała i Krwi Pańskiej. Niech przeto człowiek baczy na siebie samego, spożywając

¹ Por. K. Skalićky, *Misteryjny charakter chrześcijaństwa*. W: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*. Red. M. Rusecki, K. Kaucha, I.S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin–Kraków: Wydawnictwo „m” 2002 s. 798; H. Zim oń. *Ezoteryzm*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 4. Lublin: TN KUL 1983 kol. 1485-1486.

² Por. Skalićky, *Misteryjny charakter chrześcijaństwa* s. 799.

ten chleb i pijąc z tego kielicha. Kto bowiem spożywa i pije nie zważając na Ciało [Pańskie], wyrok sobie spożywa i pije” (1 Kor 11, 23-29).

W okresie patrystycznym dokonało się swoiste zespolenie pojęcia *mysterium* z pojęciem *sacramentum*. Termin *sacramentum* wszedł do nazewnictwa chrześcijańskiego na początku III wieku za sprawą Tertuliana. W języku klasycznym *sacramentum* oznaczało przysięgę żołnierską – zobowiązanie żołnierza do całkowitej wierności swemu imperatorowi, powiązane z aktem konsekracji, której wyrazem była odcisnięta na ciele pieczęć (σφραγίς)³. „Mysterium”, będące początkowo rytym mającym za cel uobecnienie wydarzenia zbawczego dokonanego w bliższej lub dalszej przeszłości, w przeciwieństwie do *sacramentum* tylko wtórnie zawiera w sobie ideę konsekracji. Termin „mysterium”, dzięki reformie liturgicznej Soboru Watykańskiego II, jest aktualnie powszechnie używany w formułach liturgicznych⁴. Po wielu wiekach zapomnienia został on ponownie odkryty i odniesiony do liturgii przez benedyktyna z Maria Laach Odon Casela, który rozwinął teologię misteryjną, zwaną nauką o obecności misteryjnej, czyniąc z niej właściwy ośrodek całego myślenia teologicznego. W takim ujęciu liturgia, a więc i sakramenty oraz rok liturgiczny nie są zewnętrznymi rytami, lecz celebrazją uobecniającą zbawcze działanie Boga, sprawowaniem zbawczego misterium Chrystusa. Sam zaś ryt nabiera wartości znaku obiektywnego⁵.

Można uznać, że „mysterium – misteryjny” w sensie ścisłym oznacza odnoszący się do Osoby Jezusa Chrystusa, Jego życia i Jego zbawczego dzieła, które dokonało się zwłaszcza w misterium paschalnym (mysterium Chrystusa). Oznacza ono następnie możliwość uczestnictwa w życiu Chrystusa i Jego dziele zbawczym za pośrednictwem sakramentalnej aktualizacji misterium Chrystusa w czasie Kościoła. Jest to w konsekwencji przenikanie się Ciała uwielbionego Chrystusa, Jego Ciała mistycznego – Kościoła, które jest nowym sposobem trwania fizycznego – ziemskiego ciała Jezusa Chrystusa oraz Ciała eucharystycznego, które karmi i buduje Ciało mistyczne. Z misteryjnego charakteru bytu Jezusa Chrystusa, a w konsekwencji także Kościoła wynika misteryjny charakter liturgii *par excellence* Eucharystii. W sensie

³ A. Jugan podaje następujące znaczenia terminu *sacramentum*: „1. kwota pieniężna, zakład, zastaw, kaucja; 2. (dosł. uświęcenie), uroczyste zobowiązanie, przysięga (wojskowa); 3. obrządek religijny (i jego przestrzeganie); 4. tajemnica” (*Słownik kościelny łacińsko-polski*. Warszawa: WAW 1992 s. 598).

⁴ Por. B. Neunhouser. *Mistero*. W: *Nuovo Dizionario di Liturgia*. Red. D. Sartore, A.M. Triacca. Roma: San Paolo Edizioni 1984² s. 864-865; E. Zieman. *Mysterium*. *Starożytność*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 12. Lublin: TN KUL 2008 kol. 1265-1266.

⁵ Por. B. Migut, *Znaki misterium Chrystusa*, Lublin: RW KUL 1996, s. 48-51.

ściślym pojęcie „misterium – misteryjny” oznacza też odnoszący się do Osoby Jezusa Chrystusa i Jego zbawczego dzieła, ale w wymiarze jego ostatecznego spełnienia, czyli ostatecznego zjednoczenia z Bogiem, jako antycypacji pełni Królestwa. Ten ostatni sposób pojmowania misteryjności jest właściwy zwłaszcza wschodniej teologii liturgii.

„Misteryjny” w sensie szerokim oznacza ukierunkowany na Boga w Jezusie Chrystusie w otwartości na Ducha Świętego; w postawie dziecięctwa uznający Ojcostwo Boga, a tym samym oddający kult Bogu należny; kontemplujący w tym celu oblicze obecnego i działającego Jezusa Chrystusa. „Misteryjny” w odniesieniu do liturgii oznacza też jej cel, którym jest przemiana uczestnika na wzór Chrystusa.

Istnieją dwa wyznaczniki misteryjności liturgii. Pierwszy z nich to dokonująca się w niej aktualizacja zbawczego misterium Boga, które najpełniej dokonało się w Jezusie Chrystusie. Drugim istotnym wyznacznikiem jest uczestnictwo w aktualizującym się misterium Chrystusa.

2. MISTERIUM CHRYSTUSA

Jezus Chrystus jest pełnią misterium Boga. Pozwala On widzieć Boga na ziemi. Całość Jego życia, od misterium wcielenia aż po misterium paschalne, objawia zbawczą miłość Boga. W Nim można doświadczać zbawienia, ale też w Nim, przez Niego i w Nim człowiek może wielbić Boga.

Posłannictwo Syna Bożego można najkrócej zdefiniować jako misterium Chrystusa. Sobór Watykański II w Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (KL) ukazuje, że Bóg, który pragnie, aby wszyscy ludzie zostali zbawieni i doszli do pełni życia w Nim, gdy nadeszła pełnia czasu, posłał na świat swego Syna Jednorodzonego, aby przez Niego dokonać dzieła uzdrowienia ludzkości oraz odkupienia z niewoli grzechu i śmierci, a tym samym mieć ponownie udział w jego chwale. Tego wielkiego dzieła dokonał Jezus Chrystus przez całe życie, a zwłaszcza „przez paschalne misterium swojej błogosławionej męki, zmartwychwstania i chwalebne wniebowstąpienia. Przez to misterium, umierając, zniweczył naszą śmierć, i zmartwychwstając, przywrócił nam życie” (KL 5). Pojęcie „Misterium Chrystusa” oznacza misterium „Nowego – Drugiego Adama”. Człowieczeństwo Jezusa Chrystusa jest „sakramentem” – znakiem i narzędziem Bóstwa i zbawienia. To, co było widzialne w Jego ziemskim życiu, prowadzi do niewidzialnego misterium Jego synostwa Bożego i Jego odkupieńczego posłania. Za *Kate-*

chizmem Kościoła Katolickiego (KKK) można skupić się na wspólnych cechach misterium Jezusa Chrystusa, wskazując na główne cechy całego misterium Chrystusa. Misterium Chrystusa jest objawieniem miłości Ojca, a zarazem misterium odkupienia i rekapitulacji. Jest ono zarazem objawieniem Ojca, nawet najmniejsze szczegóły Jego misterium ukazują „miłość Boga ku nam” (KKK 516)⁶. Całe życie Jezusa Chrystusa jest misterium odkupienia, które otrzymaliśmy przede wszystkim przez krew Krzyża, ale to misterium jest obecne w dziele całego życia Chrystusa. Odkupienie zawarte jest już w tajemnicy wcielenia, przez które, stawszy się ubogim, ubogacił nas swoim ubóstwem, w życiu ukrytym, w którym przez swoje poddanie naprawia nasze nieposłuszeństwo, w słowie, przez które oczyszcza słuchaczy, w uzdrowieniach i egzorcyzmach, przez które wziął na siebie nasze słabości, oraz w Jego zmartwychwstaniu, przez które nas usprawiedliwia (por. KKK 517). Życie Jezusa jest też tajemnicą rekapitulacji całej historii ludzkości w Nim jako głowie. „Wszystko, co Jezus uczynił, powiedział i wycierpiał, miało na celu na nowo skierować człowieka do jego pierwotnego powołania” (KKK 518), nadto miało ono na celu uczynić z człowieka nowe stworzenie⁷.

Kościół jest kontynuacją misterium Chrystusa, które obejmuje nie tylko czas między wcieleniem a śmiercią na krzyżu Jezusa Chrystusa. Chrystus w swoim zbawczym misterium łączy w sobie wszystkich ludzi w celu przywrócenia im łaski utraconej przez pierwszego Adama. W Chrystusie łączy się zbawcza wola Boga z konkretem Jego życia. Całe bogactwo Chrystusa „jest przeznaczone dla każdego człowieka, ono jest dobrem każdego człowieka”⁸. Chrystus pragnie dopełnić swe misteria w ludziach, czyli aplikować swoje dzieło zbawcze każdemu człowiekowi indywidualnie. Dopełnienie misterium Chrystusa w ludziach dokonuje się w Kościele i przez Kościół, który jest trafnie oceniany jako misterium Osoby (Chrystus) w osobach (wierzący w Chrystusa)⁹. Kościół ze swej natury, czyli na podstawie więzi

⁶ Por. S. Budzik. *Taka jest wiara Kościoła. Wprowadzenie w podstawowe prawdy wiary*. Tarnów: Biblos 2000 s. 100-103.

⁷ Por. Cz. Bartnik. *Odkupienie, usprawiedliwienie i zbawienie*. W: *Teologiczne rozumienie zbawienia*. Red. Cz. Bartnik. Lublin: RW KUL 1979, s. 34-36; B. Migut. *Eucharystia jako ofiara w świetle Katechizmu Kościoła Katolickiego i wprowadzeń do wybranych ksiąg liturgicznych*. W: *Eucharystia – źródło, szczyt i życie. Tydzień Eklezjologiczny 2004*. Red. J. Budzyński, P. Łukasik, K. Mielcarek. (*W trosce o Kościół* t. V). Lublin: Wydawnictwo KUL 2005 s. 27-30.

⁸ Jan Paweł II. Encyklika *Redemptor hominis* 11.

⁹ Por. Cz. Bartnik. *Dzieło Jezusa Chrystusa. Chrystus „społeczny” – więź z Kościołem*. W: *Jezus Chrystus ikona historii i wiary*. Red. R. Dziura. (Biblioteka Encyklopedii Katolickiej t. 3.

z Chrystusem, ma naturę misteryjną (ekonomia sakramentalna). Chrystus w ramach ekonomii sakramentalnej ukazuje, uobecnia i przekazuje swoje dzieło zbawienia za pośrednictwem przepowiadania zbawienia, ale w sposób bardziej misteryjny (sakramentalny) za pośrednictwem liturgii, a zwłaszcza Eucharystii¹⁰.

3. KOŚCIÓŁ AKTUALIZUJE MISTERIUM CHRYSTUSA PRZEZ LITURGIĘ

Zarówno nauczanie Kościoła, jak i nauczanie najważniejszych współczesnych teologów liturgii wskazują na misteryjny charakter liturgii. Najlepszym tego przykładem jest nauczanie Kościoła na temat liturgii od Piusa XII do Jana Pawła II, a także nauczanie niemieckiego benedyktyna Odon Casela oraz teologów szkoły rzymskiej.

3.1. MISTERYJNA NATURA LITURGII W NAUCZANIU KOŚCIOŁA

Bardzo wyraźnym przykładem nauczania Kościoła w tym duchu jest nauczanie papieża Piusa XII, zawarte w encyklice *Mediator Dei*¹¹. Pius XII stwierdza: „Liturgia święta stanowi więc cześć publiczną, którą Zbawiciel nasz, Głowa Kościoła, żywi dla Ojca Niebieskiego, którą społeczność wiernych oddaje Założycielowi swojemu, a przezeń Ojcu Przedwiecznemu. Krótko mówiąc liturgia obejmuje całkowity kult publiczny Ciała Mistycznego Jezusa Chrystusa, a więc Jego Głowy i członków” (MD 36). Na uwagę zasługuje tu ukazanie Chrystusa jako głównego podmiotu liturgii oraz na „mistyczny = misteryjny” związek Chrystusa Głowy z członkami Jego Ciała.

Kontynuację tego nauczania stanowi Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* Soboru Watykańskiego II. Kościół naucza tam, że „liturgia jest wypełnieniem kapłańskiej funkcji Jezusa Chrystusa. W niej przez znaki dostrzegalne wyraża się i w sposób właściwy dla poszczegól-

Lublin: TN KUL 2004 s. 175-176; por. t e n ż e. *Kościół. Byt osobowy*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 9. Lublin: TN KUL 2002 kol. 1007-1008.

¹⁰ Por. KKK 1076; Jan Paweł II. *Wierzę w Ducha Świętego Pana i Ożywiciela*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1992 s. 78-81, 318-321.

¹¹ P i u s XII. Encyklika *Mediator Dei et hominum* [z dn. 20.11.1947]. AAS 39:1947 s. 521-600 (tekst w języku polskim: *Ojca Świętego Piusa XII z Boskiej Opatrzności Papieża Encyklika o Liturgii (Mediator Dei) z dnia 20 listopada 1947 roku*. Tł. J. Wierusz Kowalski. Kielce: Jedność 1948) (dalej skrót: MD).

nych znaków dokonuje uświęcenie człowieka, a Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze wszystkimi członkami, sprawuje pełny kult publiczny. Dlatego każda celebrowanie liturgiczna jako działanie Chrystusa-Kapłana i Jego Ciała, czyli Kościoła, jest czynnością w najwyższym stopniu świętą, której skuteczności z tego samego tytułu i w tym samym stopniu nie posiada żadna inna czynność Kościoła” (KL 7). Konstytucja o liturgii w swoim podejściu do celebrowania liturgicznej rozszerza i pogłębia jej dotychczasowe ujęcie, zawarte w *Mediator Dei*, o nadanie jej wyraźnej perspektywy historiozbowczej. Przyczynia się tym samym do większego uwypuklenia misteryjnej natury celebrowania liturgicznej i liturgii jako takiej.

Katechizm Kościoła Katolickiego, w części zatytułowanej „Celebrowanie misterium chrześcijańskiego”, w pełni podziela dotychczasową naukę Kościoła na temat misteryjnej natury liturgii. Uwidocznia się to na dwa sposoby. Pierwszy to kontynuacja linii historiozbowczej koncepcji soborowej, widocznej w zastosowaniu pojęcia „błogosławieństwo” w odniesieniu do liturgii. Oznacza ono najpierw Boską czynność dającą życie, której źródłem jest Bóg Ojciec. Jego błogosławieństwo jest równocześnie słowem i darem (*bene-dictio*, εὖ-λογία). Następnie pojęcie to odnosi się do człowieka i jego odniesienia do Boga, oznaczając adorację i oddanie się Bogu w dziękczynieniu. Pośrednikiem i centralnym punktem tego „błogosławieństwa” jest Jezus Chrystus. Biblijne pojęcia „błogosławieństwa” stanowi biblijne dopełnienie soborowej definicji liturgii.

Drugim sposobem ukazywania misteryjnej natury liturgii w *Katechizmie* jest podkreślanie, że liturgia jest kontynuacją misterium Chrystusa, który urzeczywistnia swoje misterium paschalne. Jego nowość uwidocznia się zwłaszcza w perspektywie ujmowania Kościoła jako sakramentu¹². „W czasie ziemskiego życia Jezus zapowiadał Misterium Paschalne w swoim nauczaniu i uprzedzał je przez swoje czyny. Gdy nadchodzi Jego Godzina, przeżywa jedyne wydarzenie w historii, które nie przemija: Jezus umiera, zostaje pogrzebany, zmartwychwstaje i zasiada po prawicy Ojca «raz na zawsze». Jest to wydarzenie rzeczywiste, które miało miejsce w naszej historii, ale jest ono wyjątkowe, ponieważ wszystkie inne wydarzenia historyczne występują tylko raz i przemijają, znikają w przeszłości. Misterium Paschalne Chrystusa – przeciwnie – nie może pozostawać jedynie w przeszłości, ponieważ przez swoją Śmierć zniweczył On śmierć, a ponadto to,

¹² Por. B. M i g u t. *Eklezjologia „Mediator Dei” odczytana w kluczu hermeneutyki ciągłości*. „Roczniki Teologiczne” 15:2008 z. 8 s. 182-183.

kim Chrystus jest, to, co uczynił i co wycierpiał dla wszystkich ludzi, uczestniczy w wieczności Bożej, przekracza wszelkie czasy i jest w nich stale obecny. Wydarzenie Krzyża i Zmartwychwstania trwa i pociąga wszystko ku Życiu” (KKK 1085).

3.2. MISTERYJNA NATURA LITURGII WE WSPÓŁCZESNEJ TEOLOGII

Za głównych teologów postrzegających liturgię w perspektywie misteryjnej należy uznać Odo Casela oraz teologów szkoły rzymskiej, czyli teologów związanych z Pontificio Ateneo San Anselmo, Pontificia Università Gregoriana i Pontificia Università Lateranense oraz Università Pontificia Salesiana w Rzymie. Teologowie ci działali w okresie bezpośrednio poprzedzającym Sobór Watykański II i działają aż do dziś.

W ujęciu Odo Casela liturgia jest misterium kultycznym. Mówiąc o misteryjnym rozumieniu liturgii, Casel stwierdza: „Całkowicie nowy sposób służby Bożej gminy chrześcijańskiej nie mógłby być wyrażony za pomocą starych terminów, oficjalnego żydowskiego czy pogańskiego języka kultowego [...]. To mistyczne współdziałanie Chrystusa i Kościoła mogło jeszcze, jeśli już w ogóle, być wytłumaczone w pewnym stopniu przez język misteriów. Oczywiście także i on musiał być oczyszczony z tego, co naturalne i uduchowiony”¹³. W jego rozumieniu „misterium jest świętą czynnością kultyczną, w której fakt zbawczy staje się obecnością w rycie. Gdy społeczność kultyczna spełnia ten ryt, bierze udział w tym czynie zbawczym i zdobywa sobie przez to zbawienie”¹⁴. Znaczenie misterium wypływa z tego, że Jezus Chrystus ustanowił takie misterium jako swój testament na tym świecie: „W wieczór zdrady w przeddzień swojego cierpienia, w oczekiwaniu strasznej męki, ale także zaufaniu w zwycięstwo posłusznego oddania Ojcu, przekazał swoim uczniom mistyczne oddanie swego czynu zbawczego: «tradidit discipulis corporis et sanguinis sui mysteria celebranda» (Kanon Rzymski na Wielki Czwartek)”¹⁵.

¹³ O. Casel. *Chrześcijańskie misterium kultu*. Kraków: Unum 2000 s. 113.

¹⁴ Tamże s. 149.

¹⁵ Tamże s. 158; szerzej na temat kultycznego misterium Chrystusa w perspektywie eklezjologicznej por. T. Schneider. *Gottmenschliche Gemeinschaft. Ein Wort zum Geleit*. W: O. Casel. *Mysterium der Eklesia. Von der Gemeinschaft aller Erlösten in Christus Jesus. Aus Schriften und Vorträgen*. Mainz 1961 s. 23-56; B. Migut. *Teologia wierna misterium według Odo Casela (1886-1948)*. „Roczniki Teologiczne” 52:2005 z. 8 s. 261-277; tenże. *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007 s. 54-58.

W ujęciu Cipriano Vagagginiego koncepcja liturgii wypływa z refleksji nad naturą chrześcijaństwa. Oznacza to konieczność uprzedzającej i dogłębnej refleksji nad naturą historii zbawienia, czyli objawiania się Boga w świecie. Celem tego objawienia jest zbawienie. Prawa rządzące historią zbawienia w pełni odnoszą się do liturgii jako jej integralnej części¹⁶. Vagaggini wyróżnił następujące prawa historycznego objawienia: prawo obiektywności, prawo chrystologiczno-trynitarnego ukierunkowania zbawienia, prawo jedyne Liturga i jedynej liturgii, prawo wspólnotowego ukierunkowania zbawienia, prawo wcielenia, prawo jedności i kosmicznej pełni zbawienia.

Prawo obiektywności oznacza, że zbawienie nie jest wytworem wyobraźni człowieka, nie dokonało się też w „sferze idei”, ale ma charakter obiektywny. Prawo chrystologiczno-trynitarnego ukierunkowania zbawienia oznacza, że zbawienie jest dziełem Trzech Osób Boskich, ale stało się ono misją Syna Bożego. Prawo jedyne Liturga i jedynej liturgii ukazuje Jezusa Chrystusa jako Najwyższego Kapłana, który samego siebie złożył za nas w ofierze i stał się przez to jedynym Liturgiem, a jako Liturg złożył On jedyny prawdziwy i godny Ojca kult, który wiecznie trwa w jednej liturgii niebieskiej. Prawo wspólnotowego ukierunkowania zbawienia akcentuje, że choć zbawienie obejmuje wszystkich ludzi i dotyczy każdego człowieka indywidualnie, ukierunkowane jest na wspólnotę Kościoła (Bóg zbawia człowieka nie pojedynczo, lecz we wspólnocie). Prawo wcielenia odnosi się do prawdy, że Syn Boży dla dokonania zbawienia stał się człowiekiem. Misterium wcielenia umożliwiło zbawienie ludzi, ale też uczyniło je czytelnym. Dzięki wcieleniu zbawienie, za pośrednictwem przepowiadania i aktualizacji sakramentalnej, staje się dostępne w Kościele dla każdego człowieka. Prawo jedności i kosmicznej pełni zbawienia ukazuje Chrystusowe zbawienie jako akt dokonany raz na zawsze i dla wszystkich¹⁷. Oznacza to, że

¹⁶ Por. C. V a g a g g i n i. *Il senso teologico della liturgia. Saggio di liturgia teologica generale*. Roma 1965⁴ s. 189. Taka koncepcja objawienia, ujmowanego jako historia zbawienia pojawiła się na gruncie katolickim najpierw w szkole jezuitów francuskich z Lyon-Fourvière, zwłaszcza u J. Daniélou (por. Cz.S. B a r t n i k. *Daniélou Jean SJ*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 6. Lublin: TN KUL 1993 kol. 1012-1013; J.L. I l l a n e s, J.I. S a r a n y a n a. *Historia teologii*. Kraków: Wydawnictwo „m” 1997 s. 449-450; T. D z i d e k. *Mistrzowie teologii*. Kraków: Wydawnictwo „m” 1998, s. 671. Termin „historia zbawienia” został użyty w dokumentach Soboru Watykańskiego II (KL 16; KO 2; KK 9; KDK 9, 13, 41, 53, 74), tu też występowała ona jako „ekonomia zbawienia”. Por. Cz. B a r t n i k. *Historia zbawienia*. W: *Encyklopedia Katolicka* t. 6 kol. 963. Pierwszym, który wprowadził to pojęcie do teologii był O. Cullman (por. I l l a n e s, S a r a n y a n a. *Historia teologii* s. 470-471; K. G ó z d z. *Teologia historii zbawienia według Oscara Cullmanna*. Lublin: RW KUL 1996).

¹⁷ Por. V a g a g g i n i. *Il senso teologico della liturgia* s. 189.

wzajemna relacja Boga do człowieka uwidocznia się najpierw w na płaszczyźnie stworzenia, następnie przechodzi przez płaszczyznę objawienia w Starym Testamencie, pełni w Jezusie Chrystusie, a w końcu aktualizację i kontynuację w Kościele, a zwłaszcza w jego liturgii¹⁸.

Liturgię definiuje Vagaggini jako „kompleks (całość) widzialnych znaków świętych, duchowych i niewidzialnych, ustanowionych przez Chrystusa lub przez Kościół, sprawiających (każdy na swój sposób) to, co oznaczają. Za ich pośrednictwem Bóg (Ojciec przez aropriację) przez Chrystusa Głowę i Kapłana, w obecności Ducha Świętego, uświęca Kościół, który z kolei w obecności Ducha Świętego, jednocząc się z Chrystusem, swoją Głową i Kapłanem, przez Niego składa jako ciało swój kult Bogu (Ojcu przez aropriację)”¹⁹.

Tak więc liturgia jest przede wszystkim zespołem znaków widzialnych, oznaczających rzeczywistości święte (odnoszące się do sacrum i uświęcające), duchowe (objawiające działanie Boga, który jest duchem oraz odnoszące się do wymiaru duchowego życia człowieka) i niewidzialne (jako konsekwencja wymiaru duchowego). Znaki zostały ustanowione przez Chrystusa lub przez Kościół. Bóg Ojciec przez Chrystusa w Duchu Świętym za pomocą tych znaków dokonuje uświęcenia Kościoła. Kościół w mocy Ducha Świętego łączy się z Chrystusem i jako Jego Ciało oddaje za pomocą tych samych znaków kult Bogu Ojcu. Oddanie czci Bogu jest celem liturgii. Między innymi ten ostatni akcent, czyli wyraźne podkreślenie kultycznego celu liturgii, różni definicję Vagagginiego od definicji zawartej w Konstytucji o liturgii świętej²⁰. Ponadto w definicji Vagagginiego na pierwszym miejscu sytuują się znaki, liturgia jest „kompleksem znaków” i wyraźnie nawiązuje do definicji sakramentu u św. Tomasza z Akwinu, który z kolei buduje swą sakramentologię na nauce św. Augustyna, definiującego sakra-

¹⁸ Por. Migut. *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej* s. 79-93.

¹⁹ „La liturgia è il complesso dei segni sensibili di cose sacre, spirituali, invisibili, istituiti da Cristo o dalla Chiesa, efficaci, ognuno a suo modo, di quello che significano e per i quali Dio (il Padre per appropriazione), per mezzo di Cristo capo e sacerdote, e nella presenza dello Spirito Santo, santifica la Chiesa, e la Chiesa nella presenza dello Spirito Santo, unendosi a Cristo suo capo e sacerdote, per mezzo di Lui rende come corpo il suo culto a Dio (al Padre per appropriazione)” (Vagaggini. *Il senso teologico della liturgia*, s. 38). Omówienie powyższej definicji por. T. Stol. *La liturgia. Celebrazione del mistero di Cristo. Pensiero teologico-liturgico di C. Vagaggini* [mps Biblioteca della Pontificia Università Gregoriana]. Roma 1986 s. 58-66.

²⁰ Konstytucja o liturgii nie jest pod tym względem jednoznaczna, gdyż idąc po myśli jej rozdz. 7, gdzie jest podana definicja liturgii, można sądzić, że celem liturgii jest głównie uświęcenie człowieka. Dopiero w rozdz. 33 wyraźnie stwierdza: „sacra liturgia praecipue cultus divinae maiestatis”.

ment jako *signum sacrum* lub *signum rei sacrae*²¹. W definicji soborowej znakowość wpisana jest w kapłaństwo Chrystusa, które nawiązuje do Caselowskiego misterium Chrystusa. Liturgia, w rozumieniu Vagagginiego, jest miejscem działania Ducha Świętego. Działanie to obejmuje dzieło uświęcenia (od Boga), jak i kultu (od Kościoła). Definicja Konstytucji o liturgii jest pozbawiona wymiaru pneumatologicznego, przewyższa jednak definicję Vagagginiego wskazaniem na spełnianie (*exercitatio*) przez Chrystusa Jego urzędu kapłańskiego (*sacerdotalis munus*).

Także inny teolog szkoły rzymskiej, Salvatore Marsili, ukazuje w swych pismach misteryjny charakter liturgii. Zasadniczo przyjmuje ona za własną soborową definicję liturgii. Nie zgadza się jednak z użyciem w niej terminu „znak”. Według niego nawiązuje on do teologii scholastycznej, nadającej mu znaczenie czysto poznawcze. W myśl tego terminu misterium Chrystusa może być w liturgii tylko oznaczane, a nie uobecnianie. Za bardziej adekwatne uznaje Marsili użycie w soborowej definicji terminu „symbol”, gdzie rzeczywistość oznaczana partycypuje w rzeczywistości oznaczającej, a więc ją aktualizuje²².

Liturgia, przynależąc do czasu Kościoła, zawiera i równocześnie tworzy syntezę historii zbawienia oraz wyznacza jej ostateczny etap. Liturgia jest syntezą historii zbawienia, dlatego że cała seria wydarzeń zbawczych, zapoczątkowanych dziełem stworzenia, dopełnionych w pełni misterium Chrystusa, czyli misterium wcielenia i odkupienia, a prowadzących do powtórnego przyjścia Chrystusa, konstytuuje jej byt. W czasie Kościoła, czyli na aktualnym etapie historii zbawienia, liturgia spełnia rolę Objawienia²³. Ukazuje ona bowiem i uobecnia całość historii zbawienia, jej centrum, czyli osobę Chrystusa i Jego zbawcze dzieło. Liturgia w perspektywie historiozbawczej jest też rzeczywistością eschatyczną, wyznaczającą ostatni etap historii zbawienia. Marsili rozumie to dwojako. W pierwszym znaczeniu Kościół (czas liturgii) bezpośrednio poprzedza powtórne przyjście Chrystusa, oglądanie Boga twarzą w twarz. W drugim znaczeniu jest ona antycypacją – przedsmakiem „uczestnictwa w liturgii niebiańskiej, odprawianej

²¹ Por. C. Napiórkowski. *Z Chrystusem w znakach*. Lublin: RW KUL 1984 s. 30.

²² S. Marsili. *Il simbolismo dell'iniziazione cristiana alla luce della teologia liturgica*. W: *I simboli dell'Iniziazione cristiana. Atti del 1° congresso internazionale di liturgia, P.I.L., 25-28 maggio 1982*. Red. G. Farnedi. (Analecta Liturgica 7). Roma: Pontificio Ateneo S. Anselmo 1983 s. 268.

²³ Por. tenże. *La Liturgia, momento storico della salvezza*. W: *Anàmmesis. Momento nella storia della salvezza*. Red. S. Marsili. Vol. 1. Genova: Casa Editrice Marietti 1991 s. 92; B. Migut. *Znaki misterium Chrystusa. Historiozbawcze ujęcie sakramentów według Salvatore Marsilego OSB, 1910-1983*. Lublin: RW KUL 2006 s. 73-74.

w mieście świętym Jeruzalem, do którego pielgrzymujemy, gdzie Chrystus siedzi po prawicy Boga jako sługa świątyni i prawdziwego przybytku” (KL 8). Marsili, określając liturgię jako „ostatni etap” czy też jako „ostateczne uobecnienie”, wyraża nade wszystko przekonanie, że zbawienie, dane od Boga ostatecznie i nieodwołalnie w Chrystusie i przez Chrystusa, przechodzi efektywnie za pośrednictwem liturgii, jej wymiaru sakramentalnego, do życia człowieka. Liturgia jest najpierw uświęceniem człowieka, aby następnie stał się on „czcicielem Ojca”. Jej zadaniem jest stopniowe dopełnianie w poszczególnych osobach i całej ludzkości pełnego obrazu Chrystusa (przemiana na wzór Chrystusa, przebóstwienie)²⁴. Ujmowanie liturgii jako „ostatniego etapu” i „syntezy” historii zbawienia czyni z Marsilego jednego z największych odkrywców misteryjnej natury liturgii w XX wieku²⁵.

Trzecim ważnym teologiem szkoły rzymskiej i zwolennikiem misteryjnej koncepcji liturgii był Achille Maria Triacca. W odniesieniu do liturgii, podobnie jak Casel, stosuje on pojęcie „misterium kultu” (*mistero del culto* jako tłumaczenie niemieckiego *Kultmysterium*). Liturgia jest uświęcającym i uprzedzającym jakąkolwiek aktywność ludzką dziełem Boga dla ludu. Udział w liturgii ze strony ludu polega na włączeniu się w owo uprzedzające działanie Boga. Bóg w swoich zbawczych planach i ich konkretnej realizacji w Kościele zbawia ludzi za pośrednictwem liturgii. Człowiek nie przygotowuje Bogu „celebracji”, lecz tylko aktywnie włącza się w uprzedzające działanie Boga. Liturgia jest sprawowaniem misterium dla życia wiernych²⁶.

Misteryjne pojmowanie liturgii wyprowadza Triacca z analizy Konstytucji o liturgii. Wyodrębnienia on w liturgii trzy przenikające się i dopełniające poziomy. Wyznaczają one teologiczne rozumienie liturgii. Triacca wykazuje trójplaszczywność liturgii. Zwraca uwagę na trzy istotne składniki liturgii: *Mysterium* (zbawcze misterium Boga), *Actio* (celebracja liturgiczna) i *Vita* (życie chrześcijańskie), zapisywane najczęściej jako M-A-V²⁷. Liturgia

²⁴ Por. S. Marsili. *Liturgia*. W: *Nuovo dizionario di liturgia*. Red. D. Sartore, A.M. Triacca. Roma: Edizioni Paoline 1984 s. 738.

²⁵ Por. Migut. *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej* s. 104-110.

²⁶ Por. A.M. Triacca. *Liturgia*. W: *Dizionario di omiletica*. red. A.M. Triacca, M. Sodi. Torino-Bergamo 1998 s. 816; A. Melloni. *Sacrosanctum Concilium 1963-2003. Lo spessore storico della riforma liturgica e la ricezione del Vaticano II*. „Rivista liturgica” 90:2003 s. 918-922.

²⁷ Według Triakki w definicji liturgii do pojęcia „liturgii” odnosi się najpierw pojęcie *Mysterium*, wyrażone w definicji terminami: *munus sacerdotale Iesu Christi; opus Christi sacerdotis eiusque Corporis*. Do pojęcia *Actio* odnoszą się terminy: *liturgica celebratio; actio sacra; signa sensibilia; exercitatio muneris sacerdotalis Iesu Christi; exercitatio integri cultus publici*. Natomiast pojęcie *Vita* określają dwa terminy z definicji: *sanctificatio hominis; integer cultus* (por.

jest misterium, zszytyzowanym w misterium paschalnym, zaktualizowanym w celebracji liturgicznej dla życia, czyli dla każdego włączonego w Ciało Chrystusa, czyli w Kościół. Liturgia jest też „życiem wiernego, które znajduje szczyt w działaniu liturgicznym (celebracja), ponieważ zbawcze misterium aktualizuje się w, z i przez Kościół, aby «odnowić oblicze ziemi» i oddać chwałę Trójcy”²⁸. W rozumieniu Triakki celebracja liturgiczna nie wyczerpuje rzeczywistości liturgii, która obejmuje o wiele szerszy zakres. Zawiera ona to, co poprzedza celebrację (przedcelebracja), co stanowi jej źródło i czego ona jest aktualizacją (M), a także to, co po niej następuje (pocelebracja), a pochodzi z czynności celebracyjnej (V). Najtrafniej streszcza to, według Triakki, Konstytucja o liturgii w rozdziale 10 za pomocą terminów *culmen et fons*. A zatem misterium rozpatrywane w sobie samym (M) i życie wiernego (V) istnieją przed i po celebracji, pozostają jednak nierozdzielne od czynności liturgicznej.

„Misterium” (M) oznacza u Triakki „misterium Chrystusa”, czyli wszystko, co zostało objawione i zrealizowane w Chrystusie, a znajduje swój punkt kulminacyjny w Jego misterium paschalnym. Chrystus oddaje się Kościołowi i jemu powierza swoje misterium. Kościół, z woli Chrystusa, stał się miejscem obecności Jego misterium, miejscem powtarzalności tegoż misterium na przestrzeni wieków dla wszystkich ludzi²⁹. „Misterium” oznacza też plan zbawienia wszystkich ludzi w ich wymiarze osobowym. Jest to plan zbawienia Ojca Stworzyciela, który pragnie, aby każdy miał życie w Chrystusie oraz Ducha Świętego, który dzieło zbawcze nieustannie ożywia i doprowadza do całej pełni. Centrum misterium stanowi Chrystus i odniesienie do Niego³⁰. „Życie chrześcijanina” (V), ukierunkowane na coraz głębsze przenikanie go głoszonym słowem Bożym, winno się przekształcać w życie wiarą, a ogarniane celebracją misterium Chrystusa – centrum historii zba-

A.M. Triacca. *Le sens théologique de la liturgie et/ou le sens liturgique de la théologie. Esquisse initiale pour une synthèse*. W: *La liturgie: son sens – son esprit – sa méthode. Liturgie et Théologie. Conférences Saint-Serge, XXVIIe Semaine d'études liturgiques. Paris, 30 juin – 3 juillet 1981*. Red. A.M. Triacca, A. Pistoia. (Bibliotheca Ephemerides Liturgicae. Subsidia 27). Roma: Edizioni Liturgiche 1982 s. 328).

²⁸ A.M. Triacca. „Liturgia” „locus theologicus” o „theologia” „locus liturgicus”? *Da un dilemma verso una sintesi*. W: *Paschale Mysterium. Studi in memoria dell'Abate Prof. Salvatore Marsili (1919-1983)*. red. A.M. Triacca, A. Pistoia. (Studia Anselmiana 91; Analecta Liturgica 10). Roma 1986 s. 214. Por. tenże. *Le sens théologique* s. 328.

²⁹ Por. Triacca. „Liturgia” „locus theologicus” s. 214.

³⁰ Por. tenże. *Sacerdozio ministeriale: valenze teologico-trinitarie. Contributo alla Spiritualità del presbitero*. „Liturgia” 32:1998 s. 413.

wienia, stawać się życiem w Bogu³¹. Centralnym jednak punktem liturgii jest „celebracja liturgiczna” (A)³².

4. CELEBRACJA LITURGICZNA NAJPEŁNIEJSZYM WYRAZEM MISTERYJNEJ NATURY LITURGII

Celebracja liturgiczna nie wyczerpuje całości pojęcia liturgii, ale stanowi jego centrum. W celebracji bowiem aktualizuje się zbawcze misterium, a jej uczestnicy wnoszą w nią swoje życie. Owocna aktualizacja misterium Chrystusa dla życia wiernych zakłada odpowiednie jej sprawowanie (*ars celebrandi*) oraz odpowiednie uczestnictwo (*ars participandi*).

4.1. JEZUS CHRYSZTUS PODMIOTEM CELEBRACJI

W centrum liturgii znajduje się osoba Jezusa Chrystusa i Jego kapłaństwo. Podkreśla to cała Tradycja Kościoła, w tym zwłaszcza nauczanie Kościoła zawarte w dokumentach Soboru Trydenckiego, w encyklice Piusa XII *Mediator Dei* oraz w dokumentach II Soboru Watykańskiego. Chrystus spełnia za pomocą celebracji liturgicznej swoje kapłaństwo, włączając w nie swój Kościół. Wyrazem centralnej roli Chrystusa w celebracji jest osoba celebransa oraz ołtarz, wokół którego gromadzą się uczestnicy celebracji.

Mówiąc o misteryjnej naturze celebracji, a tym samym o aktualizacji w niej misterium Chrystusa dla życia wiernych i uczestnictwie wiernych w Jego zbawczym misterium, nie wolno przysłonić samej osoby Jezusa Chrystusa. Misterium Chrystusa i Jego Osoba nie są bowiem wobec siebie ekskluzywne. W centrum Objawienia nie stoją jakieś wydarzenia – czyny Boga, ale Osoba Jezusa Chrystusa, który jest podmiotem owych czynów. Prawda ta odnosi się tym samym do celebracji liturgicznej. Człowiek o własnych siłach nie jest w stanie „mieć udziału z Chrystusem” (J 13, 8), czyli zjednoczyć się z Nim i z Jego dziełem zbawczym. Udział ten umożliwia sam Chrystus i On jest centrum Kościoła oraz celebracji liturgicznej³³. Dostrzeganie obecności Chrystusa i związanych z Nim wydarzeń zbawczych (misteria) zabezpiecza celebrację liturgiczną przed redukowaniem jej do „minima-

³¹ Por. Triacca. „Liturgia” „locus theologicus” s. 214.

³² Por. Migut. *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej* s. 137-147.

³³ Por. R. Guardini. *O istocie chrześcijaństwa*. Kraków: Znak 2000 s. 169, 187.

lizmu dogmatycznego” – redukcja do materii i formy oraz „minimalizmu celebracyjnego” – rubrycyzm³⁴. Jezus Chrystus jest podmiotem celebracji, a Jego misterium stanowi przedmiot celebracji.

Na misteryjną naturę celebracji ze względu na obecność w niej i działanie Chrystusa wskazuje nauczanie II Soboru Watykańskiego oraz nauczanie posoborowe. Aby je ukazać, należy wyjść od encykliki Pawła VI *Mysterium fidei* z 3 września 1965 r., gdzie papież zwraca uwagę na różnorodną obecność Chrystusa w swoim Kościele, co oznacza zarazem obecność Chrystusa w różnych wymiarach życia Kościoła. Chrystus obecny jest w Kościele: modlącym się, świadczącym dzieła miłosierdzia, pielgrzymującym i pragnącym dotrzeć do portu wiecznego życia, nauczającym, sprawującym rządy nad ludem Bożym. Papież wyraźnie przy tym zaznacza, że Chrystus w sposób doskonalszy jest obecny w swoim Kościele składającym Ofiarę Mszy Świętej w Jego imieniu oraz udzielającym sakramentów³⁵. Ta z kolei obecność została omówiona w Konstytucji o liturgii. Za najpełniejszy sposób obecności Chrystusa w liturgii uznaje się tu także Ofiarę Mszy Świętej, w której jest On obecny w osobie kapłana, pod postaciami eucharystycznymi, w sakramentach, w swoim słowie oraz w zgromadzonym ludzie³⁶. Warto zauważyć, że pierwszoplanowym sposobem obecności Chrystusa w liturgii jest obecność w osobach³⁷. Celebrans-kapłan jest wymieniony na pierwszym miejscu, a zgromadzony lud zamyka listę pięciu sposobów obecności Chrystusa Pana w liturgii. Celebrans jest ikoną Chrystusa w zgromadzeniu liturgicznym, a tym samym osobą, dzięki której uobecnia się sakramentalnie ofiara Chrystusa, a także jest on narzędziem łączności duchowych ofiar wiernych z uobecniającą się jedyną ofiarą Chrystusa. Jezus Chrystus jest też obecny w każdym ochrzczonej indywidualnie oraz w zgromadzeniu jako całości. Liturgia, a zwłaszcza Eucharystia, jest uprzywilejowanym miejscem i czasem realizacji wspólnego kapłaństwa wiernych, polegającego na składaniu duchowych ofiar jako wyrazu rozumnej służby Bożej. Szczególnym sposobem

³⁴ Por. M. Schneider. *Primat des Logos vor dem Ethos – Zum theologischen Diskurs bei Joseph Ratzinger*. W: *Joseph Ratzinger. Ein theologisches Profil*. Red. P. Hofmann. Paderborn–München–Wien–Zürich: F. Schöningh 2008 s. 31-34.

³⁵ Por. Paweł VI. Encyklika *Mysterium fidei*. W: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Red. J. Miazek. Warszawa: WAW 1987 s. 21-24.

³⁶ Por. KL 7; S. Marsili. *Cristologia e liturgia. Panorama storico-liturgico*. W: *Cristologia e liturgia. Atti della VIII Settimana di studio dell'Associazione Professori di Liturgia. Costabissara (VI) 27-31 agosto 1979*. (Studi di Liturgia 8). Bologna: EDB 1980 s. 17-64.

³⁷ Por. R.F. Taft. *Oltre l'oriente e l'occidente. Per una tradizione liturgica viva*. Roma: Edizioni Lipa 1999 s. 265.

obecności Chrystusa jest obecność eucharystyczna. Jej specyfika i doniosłość objawia się głównie w odniesieniu do obecności Chrystusa w pozostałych sakramentach. Obecność eucharystyczna jest obecnością substancjalną, czyli Chrystus jest obecny w swoim Ciele i w swojej Krwi i obecność ta wykracza poza obręb liturgicznej celebracji³⁸. Ponadto w Eucharystii uobecnia się pełnia paschalnego misterium Chrystusa, a pozostałych sakramentach uobecnia się ono w sposób cząstkowy. Innym ważnym sposobem obecności Chrystusa w celebracji eucharystycznej jest obecność Chrystusa w Jego słowie³⁹. Dzięki obecności Jezusa Chrystusa, dokonującego aktualizacji swego dzieła zbawczego, głoszonego w słowie Bożym, oraz dzięki działaniu Ducha Świętego celebracja liturgia jest uprzywilejowanym miejscem odczytywania słowa Bożego oraz objawiania całego bogactwa Jego interpretacji⁴⁰.

Wracając do zagadnienia obecności Chrystusa i Jego misterium w celebracji liturgicznej, należałoby także zauważyć, że sama obecność Osoby Chrystusa w celebracji nie byłaby czymś specyficznym dla niej. Obecność bowiem Chrystusa w Jego Kościele jest zagwarantowana niezależnie od celebracji liturgicznej. *Specificum* celebracji liturgicznej stanowi aktualizacja misterium życia Jezusa mocą Jego obecności, przekraczającej granice czasu i przestrzeni oraz mocą działania Ducha Świętego.

Kolejną kwestią jest relacja misterium Chrystusa jako całości oraz poszczególnych misterium życia Jezusa w odniesieniu do celebracji liturgicznej. Kwestia ta mogłaby być rozstrzygnięta w następujący sposób: wszystko, co Jezus przeżył w swoim ziemskim życiu, od misterium Wcielenia po misterium Paschy, określane jest mianem misterium Chrystusa. Ze względu na kulminacyjną i centralną rolę Paschy Chrystusa całość Jego misterium jest najczęściej określana jako Jego misterium paschalne. Celebracja, zwłaszcza Eucharystii, stanowi sakramentalną aktualizację całego misterium paschalnego Chrystusa, a przez to aktualizację wszystkich i poszczególnych misterium Jego życia. Wydaje się, że ze względu na więź celebracji liturgicznej z życiem człowieka ważne jest akcentowanie, że celebracja stanowi aktualizację tajemnic życia Chrystusa, które przeżywał ze względu na człowieka i dla człowieka. Jest to być może jedna z dróg, poprzez którą człowiek bardziej łączy swoje życie z liturgiczną celebracją, a celebracja liturgiczna staje się źródłem i szczytem tego życia.

³⁸ Por. tamże s. 94.

³⁹ Por. Marsili. *La liturgia, momento storico della salvezza* s. 101-102.

⁴⁰ Por. R. Zielański. *Zarys problematyki teologicznej mszalnej Liturgii Słowa*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 16:1969 z. 3 s. 97-115.

4.2. GŁÓWNE DYNAMIZMY CELEBRACJI

Celebracja jest reorientacją życia chrześcijańskiego na misterium Chrystusa i udziałem w nim. Posiada ona pięć dynamizmów misteryjności, czyli pięć dynamizmów powodujących obecność zbawczego misterium Chrystusa. Są nimi: pamiątka (gr. ἀνάμνησις), uczestnictwo (gr. μέθεξις), obecność i działanie Ducha Świętego (gr. παράκλησις), a w konsekwencji obecność i działanie Chrystusa-Kościoła⁴¹ oraz odniesienie do liturgii niebieskiej.

Liturgia, będąc zespoleniem misterium, celebracji i życia dzięki anamnezie, uczestnictwu i działaniu Ducha Świętego, osiąga wymiar zstępujący, horyzontalny oraz wstępujący. Liturgia posiada wymiar zstępujący (uświęcenie), gdyż Trójca Święta udziela swego życia wiernym. Liturgia ma wymiar horyzontalny, gdyż stanowi zobowiązanie do życia moralnego na miarę (w naśladowaniu) Jezusa Chrystusa. Posiada ona także wymiar wstępujący (kult), gdyż z życia człowieka winien wypływać kult i uwielbienie Najświętszej Trójcy⁴². Żadna liturgia nie jest możliwa bez Ducha Świętego. Obecność i działanie Ducha Świętego dokonuje się jako: Jego przywołanie (ἐπίκλησις), Jego działanie (παράκλησις) oraz Jego ukierunkowywanie na Ojca – powrót do Ojca (ἀνάκλησις)⁴³. Liturgia w wymiarze zstępującym jest misterium celebrowanym dla życia człowieka, który przez dzieło Ducha Świętego staje się nowym stworzeniem (καινή κτίσις), przybranym synem w Jednorodzonym Synu Ojca, noszącym w nim zasadę uświęcenia, rękojmię życia wiecznego. Liturgia w swoim wymiarze wstępującym jest życiem, które przy współdziałaniu Ducha Świętego kulminuje w celebracji, aby misterium powróciło do swojego ostatecznego celu, którym jest oddawanie prawdziwej czci Trójcy⁴⁴. Szczególne znaczenie celebracji liturgicznej objawia się w jej odniesieniu do liturgii niebieskiej. Liturgia bowiem nie jest zamknięta w ziemskiej, przemijającej przestrzeni, lecz sięga liturgii anielskiej. Romano Guardini wyraża to słowami: „ziemska liturgia odbywa się

⁴¹ Por. A.M. Triacca. *La parola celebrata. Teologia della „celebrazione della Parola”*. W: *Bibbia e liturgia*. T. 1: *Dall'esegesi all'ermeneutica attraverso la celebrazione*. Red. R. Cecolin. (Caro salutis cardo. Contributi 6). Padova: EMP 1991 s. 43.

⁴² Por. tenże. *Liturgia* s. 817.

⁴³ Por. A.M. Triacca. „*Liturgy and spiritual life*” or „*Liturgical spirituality*”? W: *Church and its most Basic Element*. Red. P. Pallath. Rome 1995 s. 155-156; Triacca. *Dal rinnovamento alla spiritualità liturgica*. W: *Liturgia Ieri – Oggi – Sempre. Atti del Convegno liturgico regionale ligure. 30 settembre 1-2 ottobre 1991, nel 50° anniversario del dies natalis*” di Mons. Giacomo Moglia. Red. Figlie della Chiesa – Apostolato liturgico. Genova 1992 s. 84.

⁴⁴ Por. Triacca. „*Liturgia*” „*locus theologicus*” s. 215; tenże. *Le sens théologique* s. 329.

w czasie, poprzez nieskończone powtarzanie tego, co jest czasowo przemijające, a co zostało sprowadzone do «ciągłego teraz», do wieczności”⁴⁵. Dzięki tym dynamizmom liturgia nie jest wychowaniem ludzi i pokrzepieniem ich serc, ale ma stać się sensem ich życia, upostaciowioną adoracją.

Liturgia staje się dzięki temu miejscem realizacji misterium adoracji, kultu, modlitwy Chrystusa z Kościołem, w Kościele i przez Kościół, gdzie każdy wierny oddaje siebie samego Chrystusowi-Kościółowi, spotyka Ducha, który jest duszą Kościoła, stając się nawet głosem. Kult, którym wierni otaczają Ojca w Kościele i Kościół w nich, staje się w Chrystusie, jedynym Pośredniku, ale mocą Ducha. Innymi słowy, cele liturgii, którymi są uświęcenie ludzi i kult w Duchu i prawdzie, są możliwe do zrozumienia i do wyjaśnienia jedynie przez działanie Ducha Świętego. Duch Święty jest Tym, który zawsze spaja wszystkie poziomy liturgii (M-A-V). W rezultacie modalność anamnezy w liturgii nie może być porównywana z przypomnieniem czegoś w wymiarze subiektywnym, gdyż anamnezie liturgicznej towarzyszy zawsze obecność pamięciowego działania Ducha Świętego. W ten sam sposób uczestnictwo liturgiczne nie może być utożsamione z jakimkolwiek udziałem czy uczestnictwem, gdyż dokonuje się ono w Duchu Świętym, On więc je prowadzi i nieustannie mu asystuje. Co więcej, czynność liturgiczna nie może być pojmowana jedynie i po prostu jako suma lub zestawienie znaków, słów, gestów, rytów, właśnie dlatego, że działa tu Duch Święty i uobecnia Chrystusa. Nie może zatem być czynności liturgicznej poza obecnością Ducha⁴⁶.

Właściwym i jedynym dopuszczalnym językiem celebracji liturgicznej jest symbol i znak, którego szczególnym rodzajem jest wypowiedane słowo. Obraz nie może być językiem celebracji, gdyż z natury swojej przedstawia on rzeczywistość, ale jej nie uobecnia⁴⁷. Jedynym obrazem, odpowiadającym naturze celebracji liturgicznej, jest ikona, która ze swej natury jest bardziej znakiem niż obrazem. Język ikony ma na celu komunie z przedstawianą osobą i wydarzeniami zbawczymi. Dlatego ikona nabiera swojego pełnego wyrazu dzięki liturgii. Podobnie jak słowo mówione przywołuje wydarzenia zbawcze i na nie wskazuje, tak ikona osiąga swoją celowość w powiązaniu z tym słowem w celebracji liturgicznej.

⁴⁵ R. Guardini. *Aniłowicie. Rozważania teologiczne*. Kraków: Salwator 2003 s. 42.

⁴⁶ Migut. *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej* s. 140-146.

⁴⁷ Benedykt XVI. Posynodalna adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis* [z dnia 22 lutego 2007 r.] 57 (dalej skrót: SC).

4.3. ZASADY CELEBRACJI MISTERIUM CHRYSYUSA (ARS CELEBRANDI) ORAZ ZASADY UCZESTNICTWA W NIEJ (ARS PARTICIPANDI)

Pierwszym warunkiem, który sprzyja uczestnictwu w celebracji liturgicznej jest odpowiednia *ars celebrandi*. Benedykt XVI potwierdza to słowami: „*Ars celebrandi* jest najlepszym warunkiem *actuosa participatio*” (SC 38). Podstawowym elementem właściwego *ars celebrandi* liturgii sakramentalnej jest świadomość, że celebracja dokonuje się w obecności Chrystusa, a kapłan występuje *in persona Christi*. Kolejnym warunkiem jest świadomość komunii z Kościołem celebransą i uczestników liturgii. Prowadzi to do wiernego posłuszeństwa wobec norm sprawowania liturgii, ustanowionych przez Kościół oraz do przekonania, że modlitwy wypowiedziane w liturgii oraz sam sposób jej celebracji wyrażają wiarę Kościoła.

Właściwa *ars celebrandi* zakłada też integralne traktowanie celebracji liturgicznej (jedność celebracji). Oznacza to, że w celebracji liturgicznej ani na początku, ani w trakcie, ani na zakończenie nie ma miejsca na takie postawy, które lekceważyłyby obecność i działanie Chrystusa. Jedność ta oznacza przede wszystkim troskę celebransą o podkreślanie więzi między liturgią słowa a liturgią sakramentu. Właściwa *ars celebrandi* uwzględnia też sakramentalność celebracji liturgicznej. Sakramentalność zakłada uprzedzające działanie Chrystusa oraz towarzyszące mu aktualizujące i jednoczące wszystkich wiernych działanie Ducha Świętego. W konsekwencji prowadzi to do uświadomienia sobie sakramentalnej natury wszystkich elementów celebracji, w tym też celebracji i proklamacji słowa Bożego. Ma to również pełne zastosowanie w odniesieniu do homilii. Homilia bowiem ma wszystkie dynamizmy właściwe celebracji liturgicznej: aktualizacja wydarzeń zbawczych, uwielbienie Boga, działanie Ducha Świętego.

Dla właściwej *ars celebrandi* ważne jest też zwrócenie uwagi na wszystkie formy wyrazu, przewidziane w liturgii: słowa, śpiew, gesty i milczenie, szaty liturgiczne oraz paramenty. Prostota gestów i umiar w stosowaniu różnych form wyrazu stanowią warunek właściwej komunikacji i zaangażowania wiernych (por. SC 40). Głównym pragnieniem celebransą winno być wskazywanie na Chrystusa i prowadzenie do zjednoczenia z Nim. Stąd celebracja i towarzyszący jej klimat skupienia i milczenia mają duży związek z adoracją. Milczenie, będące wyrazem adoracji obecnego i działającego Chrystusa prowadzi do głębszej koncentracji na wypowiedzianym słowie (Słowie Bożym pochodzącym z Pisma Świętego oraz słowie Kościoła, czyli treści wypowiedzianych modlitw) oraz na znakach sakramentalnych i poza-

sakramentalnych, składających się na celebrację liturgiczną. Adoracyjne milczenie łączy się więc ze słuchaniem mówiącego Boga i warunkuje otwartość na pochodzące od Niego zbawienie.

Z natury i sztuki celebracji wypływa uczestnictwo w niej. Wspomniany powyżej Achille M. Triacca rozróżnia uczestnictwo w celebracji od uczestnictwa w liturgii jako całości. Uczestnictwo w celebracji jest według niego tylko fizyczną obecnością. Uczestnictwo zaś w liturgii, rozumianej jako zespolenie zbawczego misterium Boga i życia chrześcijańskiego za pomocą celebracji, rozumie jako świadome wpisywanie życia chrześcijańskiego w celebrację liturgiczną, aby mogło być ono ogarnięte zbawczym misterium Boga⁴⁸.

Dla pełnego uczestnictwa w liturgii – *paricipatio actuosa* – ważne są następujące warunki: celem uczestnictwa nie może stać się samo przeżycie o charakterze emocjonalnym – choć jest ono ważne dla integralnej wizji człowieka, to jednak na pierwszym miejscu winna znaleźć się chęć zjednoczenia z Chrystusem i wypływające z wiary pragnienie umocnienia Jego misterium oraz uwielbienie Boga. Stopień pełni uczestnictwa w liturgii nie może zostać utożsamiony ze stopniem zewnętrznego zaangażowania w jej celebrację. Podstawową postawą, towarzyszącą człowiekowi winno być skupienie powiązane ze słuchaniem. Nie można też utożsamić jakości uczestnictwa z głębią intelektualnego rozumienia poszczególnych elementów celebracji, gdyż odbierałoby to możliwość głębokiego uczestnictwa w celebracji osobom o mniejszym potencjale intelektualnym. Nie może to jednak oznaczać pomniejszenia roli intelektualnej formacji wiary oraz katechezy mistagogicznej. Dla pełni uczestnictwa w celebracji liturgicznej ważny jest nieustanny wysiłek uczestników wpisywania swojego codziennego życia w celebrację. Celem liturgii nie jest bowiem ona sama, ale uczynienie życia darem dla Boga.

5. MISTERYJNY CHARAKTER CELEBRACJI EUCHARYSTYCZNEJ

Podobnie jak każda celebracja liturgiczna Msza Święta ma charakter misteryjny. Ów charakter we Mszy uwidacznia się w stopniu najwyższym, gdyż spośród wszystkich celebracji liturgicznych jest ona naznaczona szczególną obecnością Chrystusa, o czym była mowa powyżej. Odpowiadające jej

⁴⁸ Por. A.M. Triacca. *Nel mistero del sangue di Cristo la vita della Chiesa*. Red. B. Conti. M. Sodi. (Monumenta Studia Instrumenta Liturgica 27). Città del Vaticano 2003 s. 161.

godności, tak *ars celebrandi*, jak i *ars participandi*, winny wypływać z nieustannego pragnienia komunii z Chrystusem oraz uczestnictwa w Jego kapłańskiej ofierze, a także we wszystkich Jego czynach, myślach i uczuciach. Oznacza to, że od początku Mszy Świętej wierni i sprawujący Eucharystię kapłani winni pragnąć różnorodnej komunii z Chrystusem. W obrzędach wstępnych komunii ta jest odkryciem obecności Chrystusa w osobie celebransa i w całym zgromadzeniu liturgicznym. Łączy się ona z modlitwą o charakterze uwielbienia i prześlągania. Podczas celebracji Mszy Świętej wyróżnić należy dwa szczególne momenty komunii z Chrystusem. Pierwszy to komunii w Jego słowie. Uwzględniając sakramentalny wymiar słowa Bożego, można zauważyć, że jest ono aktualizacją zbawczych wydarzeń Chrystusa w tym także Jego ofiary, polegającej na doskonałym wypełnieniu woli Ojca aż po śmierć na krzyżu. Z tej aktualizacji ofiary Chrystusa w słowie wypływa uczta – komunii z Chrystusem, umacniającym swoich braci w poznawaniu i wypełnianiu woli Ojca. Słowo Boże jest bowiem nie tylko miejscem rozeznawania woli Bożej w odniesieniu do życia człowieka, ale zwłaszcza w Eucharystii jest ono komunią z Chrystusem, który umacnia swoich braci w ich dziecięcej relacji do Ojca oraz w wypełnianiu Jego świętej woli.

Znakiem komunii dokonanej w słowie Bożym są dary chleba i wina, które wierni przynoszą i składają na ołtarzu⁴⁹. W ofierze eucharystycznej dokonuje się komunii, która ma głębszy wymiar sakramentalny niż komunii w słowie. Wiąże się ona z obecnością i działaniem Chrystusa w sakramentach *ex opere operato*. W samej liturgii eucharystycznej, zanim dojdzie do komunii sakramentalnej, można zauważyć pewne etapy pośrednie tej komunii. Pierwszym z nich jest owo zjednoczenie z Chrystusem, które towarzyszy wiernym przy składaniu darów, gdzie każdy z uczestników Mszy Świętej ma świadomość jego indywidualnego daru zrodzonego z komunii w słowie. Za drugi etap komunii można uznać dziękczynienie zanoszone w zjednoczeniu z Chrystusem Ojcu za dar zbawienia (prefacja). Na szczególną jednak uwagę zasługuje tutaj moment konsekracji, w której duchowe ofiary wiernych zostają sakramentalnie włączone w uobecniającą się ofiarę Chrystusa, co sprawia, że dosięgają one majestatu Bożego w kulcie i uwielbieniu. Tej szczególnej

⁴⁹ Adhortacja Benedykta XVI *Sacramentum Caritatis* mocno akcentuje konieczność wewnętrznej jedności celebracji. Liturgia słowa prowadzi do liturgii eucharystycznej, a obie te części stanowią jeden akt kultu. „Z dwóch stołów, słowa Bożego i Ciała Chrystusa, Kościół otrzymuje i ofiaruje wiernym Chleb życia. Dlatego należy stale mieć na uwadze, że słowo Boże, czytane w Kościele i głoszone w liturgii prowadzi do Eucharystii jako do swego właściwego celu” (SC 44).

komunii z Chrystusem, a przez Niego z Ojcem, towarzyszy postawa adoracji i uniżenia. Kolejnym etapem komunii jest komunია w Chrystusie z całym Kościołem w wypowiedziach przez kapłana modlitwach wstawienniczych oraz w Modlitwie Pańskiej, która otwiera bezpośrednio drogę do pełnej komunii sakramentalnej. Stanowi ona dopełnienie wszystkich dotychczasowych sposobów zjednoczenia z Chrystusem.

6. TROSKA O MISTERYJNOŚĆ LITURGII TROSKĄ O WZROST KRÓLESTWA BOŻEGO

Kościół dostrzega swoje ogromne zadanie kształtowania zmysłu religijnego współczesnego chrześcijanina. Przejawy współczesnej religijności są często ogólnikowe i powierzchowne, a czasem wręcz ze sobą sprzeczne u tych samych osób. Można łatwo zaobserwować takie zjawiska, jak „ucieczka w spirytualizm, synkretyzm religijny i ezoteryzm, dążenie za wszelką cenę do przeżycia wydarzeń nadzwyczajnych, które prowadzą do podejmowania wyborów prowadzących na bezdroża, takich jak przystępowanie do niebezpiecznych sekt czy szukanie doświadczeń pseudoreligijnych”⁵⁰. Lekarstwem na to, wyraźnie wskazanym przez Kościół, jest liturgia. Warunkiem jednak jest budowanie w niej poczucia-wymiaru tajemnicy (misterium) oraz formacja liturgiczna.

Poczucie-wymiar tajemnicy (misterium) kształtuje się poprzez uświadamianie wszystkich wcześniej wymienianych ujęć natury celebracji liturgicznej. Nade wszystko jednak ujmowanie jej jako: wejścia w komunię z Trójcą Przenajświętszą, przedsmaku ostatecznej szczęśliwości, narzędzia uświęcenia ludzi (tu stają się oni jeszcze bardziej dziećmi Bożymi, pragnącymi wielbić Boga), świętowania wiary Kościoła, środka przekazu wiary oraz jednego z trzech najważniejszych źródeł duchowości chrześcijańskiej (wraz z Pismem Świętym i nauczaniem Ojców Kościoła). Główną jednak drogą do budowania misteryjnego charakteru liturgii jest koncentracja na osobie Jezusa Chrystusa – Boga, który stał się człowiekiem, by być posłusznym Ojcu aż do śmierci, oraz człowieka, oddającego kult Ojcu w Duchu i w Prawdzie. Uczestnictwu i sprawowaniu liturgii ma towarzyszyć zjednoczenie z Jezusem Chrystusem. Zjednoczenie to jest warunkiem godnej celebracji liturgii oraz pełnego w niej uczestnictwa⁵¹.

⁵⁰ Jan Paweł II. Posynodalna adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa* [z dnia 28 czerwca 2003 r.] 68 (dalej skrót: EiE).

⁵¹ Por. EiE 70-71.

Formacja liturgiczna jest drugim warunkiem odpowiedniego kształtowania religijnego zmysłu współczesnych wiernych. Odnosi się to do stałej odnowy i ciągłej formacji kapłanów, diakonów, osób konsekrowanych oraz wiernych świeckich. Misteryjne, a tym samym duchowe postrzeganie liturgii, służy reformie liturgicznej, przemieniając ją w odnowę liturgiczną. Celem reformy liturgicznej ruchu liturgicznego, a następnie reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II była duchowość liturgiczna. Duchowość liturgiczna rodzi odnowę liturgiczną na bazie liturgicznej reformy. Odnowa liturgiczna zakłada, że nie zmiana i przystosowanie znaków liturgicznych prowadzi do nawrócenia i przyłgnięcia do Boga, ale człowiek nawrócony, przemieniony w Chrystusie, dostosowuje we właściwy sposób znaki liturgiczne. O ile reforma zajmuje się zmianą struktury celebracji, odnowa zwraca uwagę na głębię uczestnictwa liturgiczno-celebracyjnego, akcentując czas przed celebracją i po celebracji, czyli życie chrześcijanina⁵².

Zadaniem odnowy liturgicznej jest krytyczna ocena reformy pod kątem przydatności poszczególnych zmian dla uczestnictwa w liturgii. Jej zadaniem jest czuwanie nad tym, aby liturgia nie była traktowana jako oderwany od życia świat o charakterze poznawczym i doznaniowym, ale by była postrzegana jako forma egzystencji wydarzeń zbawczych dla życia człowieka. Innymi słowy – aby nie był to udział w samej celebracji liturgicznej, ale w całej rzeczywistości liturgii⁵³. Odnowa stara się o to, by z uczestnictwa w celebracji liturgii wyrastała większa miłość Boga i ludzi. Zmierza ona do odnowy ducha wszystkich pokoleń, do utrzymywania Kościoła w ciągłej młodości i żywotności, do tego, by liturgia stawała się *culmen et fons* wszystkich wiernych oraz każdego z osobna, aby każdy stawał się „osobą mistyczną” w Mistycznym Ciele Chrystusa⁵⁴. Nie polega ona na wprowadzaniu arbitralnych zmian, ale na coraz lepszym uświadamianiu znaczenia tajemnicy, tak by liturgia stała się komunią z misterium Trójcy.

Formacja liturgiczna ma na celu ułatwienie zrozumienia prawdziwego sensu liturgii Kościoła, ale też odpowiednie pouczenie o obrzędach. Wymaga ona autentycznej duchowości oraz wychowania do pełnego jej prze-

⁵² Por. A.M. Triacca. *Dal rinnovamento alla spiritualità liturgica* s. 59; tenże. *Riforma liturgica e rinnovamento liturgico*. „Liturgia” 8:1974 s. 482; tenże. *Il rinnovamento liturgico, fermento della riforma liturgica*. „Ephemerides liturgicae” 113:1999 s. 353-354.

⁵³ Por. tenże. *Solo „partecipazione alla celebrazione liturgica” o anche e soprattutto „partecipazione liturgica”? Dal passato al futuro*. W: *Assisi 1956-1986: il movimento liturgico tra riforma conciliare e attese del Popolo di Dio*. Assisi 1987 s. 331-365.

⁵⁴ Por. tenże. *Dal rinnovamento alla spiritualità liturgica* s. 61; por. tenże, *Il rinnovamento liturgico, fermento della riforma liturgica* s. 356.

żywania. Formacja oznacza więc mistagogię liturgiczną, czyli czynne uczestnictwo wszystkich wiernych (*partizipatio actuosa*)⁵⁵.

PODSUMOWANIE

Misteryjność liturgii wynika z misteryjnej natury Objawienia Bożego, które swą pełnię posiada w Jezusie Chrystusie. W liturgii dokonuje się aktualizacja zbawczego misterium Chrystusa. Dzięki temu człowiek może uczestniczyć w misterium Chrystusa, a samo misterium osiąga swój cel. Misteryjność celebracji liturgicznej spełnia się w tym, że jest ona reorientacją życia chrześcijańskiego na misterium Chrystusa i udziałem w nim. Misteryjność celebracji zagwarantowana jest też dzięki pięciu dynamizmom celebracji: pamiątka, uczestnictwo, obecność i działanie Ducha Świętego, a w konsekwencji obecność i działanie Chrystusa-Kościoła oraz odniesienie do liturgii niebieskiej. Dzięki tym dynamizmom liturgia nie jest wychowaniem ludzi i pokrzepieniem ich serc, ale ma stać się sensem ich życia, upostaciowioną adoracją. Prawda o misteryjnej naturze liturgii znajduje swoje potwierdzenie w Tradycji i nauczaniu Kościoła, a także w nauczaniu po-Caselowskiej teologii liturgicznej, która swą najdojrzałą postać osiąga w szkole rzymskiej. Misteryjny charakter liturgii winien być nieustannie odkrywany i podkreślany tak w *ars celebrandi*, jak i *ars participandi* liturgii. Polega on na koncentracji na Osobie Jezusa Chrystusa oraz postawie adoracji. Skoro liturgia w swej misteryjności jest kontynuacją misterium Chrystusa poprzez jego aktualizację, to troska o misteryjność liturgii jest troską o wzrost Królestwa Bożego aż po jego spełnienie w Królestwie Niebieskim. Z misteryjnej natury liturgii wynika też jej język. Właściwym i jedynym dopuszczalnym językiem celebracji liturgicznej jest symbol i znak, którego szczególnym rodzajem jest wypowiedane słowo.

BIBLIOGRAFIA

- Albanesi N.: La mistagogia. Un modello di teologia sacramentaria. In margine alla seconda edizione dello studio di Enrico Mazza. „Ephemerides liturgicae” 112:1998 s. 174-186.
Bonaccorso G.: Introduzione allo studio della liturgia. Padova 1990.

⁵⁵ EiE 72.

- Catella A.: Dalla costituzione conciliare «Sacrosanctum Concilium» all'enciclica «Mediator Dei». W: La «Mediator Dei» e il Centro di Azione Liturgica: 50 anni alla luce del movimento liturgico. (Bibliotheca Ephemerides liturgicae. Sectio pastoralis 18). Roma 1998 s. 11-43.
- De Clerk P.: Zrozumieć liturgię. Kielce 1997.
- Driscoll J.: Theology at the Eucharistic Table. Roma 2003.
- Fagerberg D.: What is Liturgical Theology? Collegeville 1992.
- Forté B.: Il senso teologico della liturgia. „Rivista Liturgica” 89:2002 s. 1029-1033.
- Grillo A.: Alla riscoperta del ruolo fondamentale della liturgia. Recenti contributi teologici su un tema classico. „Ecclesia orans” 16:1999 s. 365-391.
- Irwin K.W.: Liturgical Theology. A Primer. Collegeville 1990.
- Kavanagh A.: On Liturgical Theology. New York 1984.
- Kilmartin E.J.: Christian Liturgy. Theology and Practice. T. 1: Systematic Theology of Liturgy. Kansas City 1988.
- Mazza E.: La mistagogia. Una teologia della liturgia in epoca patristica. (Biblioteca «Ephemerides Liturgicae» Subsidia 46). Roma 1988; 1996².
- Nadolski B.: Wprowadzenie do liturgii. Kraków 2004.
- Schemmann A.: Introduction to Liturgical Theology. New York 1966.
- Taft R.F.: Oltre l'oriente e l'occidente. Per una tradizione liturgica viva. Roma 1999.

THE MYSTERY NATURE OF LITURGY

Summary

The mystery nature of liturgy issues from the mystery nature of God's Revelation that has its height in Jesus Christ. It is in liturgy that Christ's salutary mystery is actualized. Owing to this, man can participate in Christ's mystery, and the very mystery achieves its aim. The mystery nature of liturgical celebration is fulfilled in its being a reorientation of Christian life to the mystery of Christ and to participating in it. The mystery character of celebration is also warranted owing to its five dynamisms: remembrance, participation, presence and action of the Holy Spirit, and in consequence the presence and action of Christ-the Church, and reference to the heavenly liturgy. Owing to these dynamisms liturgy is not just educating people and cheering up their hearts, but it is supposed to become the meaning of their lives, an impersonated adoration. The truth about the mystery nature of liturgy is confirmed in the Church's Tradition and teaching, as well as in the post-Caselian liturgical theology that achieves its most mature form in the Roman school. The mystery character of liturgy should be constantly discovered and emphasized both in *ars celebrandi* and in *ars participandi* of liturgy. It consists in the concentration of the Person of Jesus Christ and on the attitude of adoration. If liturgy in its mystery character is a continuation of the mystery of Jesus Christ by its actualization, the care for the mystery character of liturgy is the care for the growth of God's Kingdom until its fulfillment in the Heavenly Kingdom. Also its language results from the mystery nature of liturgy. The proper and the only permissible language of liturgical celebration is the symbol and the sign, whose special kind is the uttered word.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: misterium, misteria, misteryjny, misterium Chrystusa, sakrament, liturgia, Kościół, Objawienie.

Key words: mystery, mysteries, mystery of Christ, sacrament, liturgy, Church, Revelation.